

Mi történik/történhet (meg) velünk. A tapasztalati történés hermeneutikai vizsgálata

Veress Károly: *Ami megtörténik velünk. Hermeneutikai tanulmányok.*
Pro Philosophia, Egyetemi Műhely Kiadó, Kvár 2014. 243 old.

J. Grondin *Bevezetés a filozófiai hermeneutikába* (Bp. 2002) c. könyvében írja, hogy a hermeneutikai kutatások a történelem során két nagy csoportba sorolhatóak:

1. az első csoport *normatív-technikai* megközelítést alkalmaz (kutatási kérdései: Hogyan kell helyesen értelmezni, érteni? Milyen szabályokat kell követni, amikor szövegeket értelmezünk?);

2. a második csoport *fenomenológiai*ak nevezhető vizsgálódásokat folytat, figyeli és *leírja*: hogyan történik *de facto* a megértés. Mi történik velünk megértés közben. Hogyan megy végbe a megértés velünk, bennünk, általunk. E második csoportba sorolhatnánk Martin Heidegger és Hans-Georg Gadamer hermeneutikai vizsgálódásait.

Veress Károly jelen kötetének a címe – *Ami megtörténik velünk* – és a mottója is jelzi, hogy a szerző H.-G. Gadamer filozófiai hermeneutikájának a szemléleti és tematikai horizontjába helyezkedik, amikor azt kívánja feltárni, hogy mi történik velünk a megértés folyamatában. Hiszen – mondja a mottóul választott Gadamer-idézet – „a kérdés nem az, hogy mit teszünk, hanem az, hogy akarásunkon és tevékenységünkön túl *mi történik velünk*”.

A kötet tanulmányai a hermeneutikai kérdés néhány fogalmi csomópontját vizsgálják: a megértés és a távolság tapasztalatának összetartozását, a hozzátartozás strukturáját, a tapasztalat végességét, a tapasztalat megfordíthatóságát és az igazságkérdést. A tanulmányok egy összefüggő kutatásiprojekt-sorozat termékei. Az elmúlt évek során a BBTE Filozófiai Doktori Iskolájában, valamint az Alkalmazott Filozófiai Kutatóközpont szervezésében a szerző irányításával megvalósult,

több évre kiterjedő *hermeneutikai és alkalmazott filozófiai kutatási folyamat* önálló, de egymással szemléletileg és tematikailag szervesen összefüggő szakaszainak az eredményei közös tanulmánykötetekben jelenítődtek meg: *A távolság antinómiái* (2009), *A hozzátartozás strukturái* (2010), *A végeség tapasztalata* (2011), *A megfordíthatóság értelemdimenziói* (2014), *Az igazság történései* (2014). E kötetekben a szerző, a szakmai szerkesztésen túlmenően, egy-egy saját tanulmányt is közölt a vizsgált kérdésekről. Ezek a Veress Károly által jegyzett tanulmányok váltak most egy helyen olvashatóakká ebben a kötetben.

A távolság és a hozzátartozás az identitás meg-alapozó struktúramozzanatai. Ezt a kettőt vizsgálja, az ontológia dimenziójáig behatolva, az első két tanulmányban a szerző. *A távolság hermeneutikai produktivitása* c. tanulmány a fizika és a geometria felől indítja a vizsgálódást. Ezek hajlamosak a távolság definíciójaként tekinteni a mérést, de egyik mérési eredményből se derül ki a távolság lényege. A tanulmány rámutat arra, hogy a távolság a mérésben csupán megmutatkozik. A fizika elsődlegesen adott létezőket feltételez, amelyek között kisebb-nagyobb távolság keletkezhet. Viszont két létező világos elkülönülése már távolságot feltételez (enélkül a pontok egybeesnének). A távolság elsődleges a létezőkhöz képest: „nem az egyes létezők között képződő táv, térköz, hanem a lét olyan strukturális szerveződési mozzanata, amelynek köszönhetően egyáltalán létezők keletkeznek; univerzális létstrukturáló elv, amely a lét minden szintjén, minden összetevőjében fellelhető.” (14.) Ekként a távolság az, ami érvényre juttatja a létezőket a maguk sajátossága szerint. A szerző megvizsgálja

a távolságot, mint a lét viszony szerkezetének alapvető szervező elvét, majd a kulturális távolság problémáját veti fel Assmann nyomán, a továbbiakban pedig a hermeneutikai megközelítést járja körül. A filozófiai hermeneutika az a kortárs irányzat, amely a leghangsúlyosabban tematizálja a távolság *produktivitását* a tapasztalati folyamatokban. A modernitással ellentétes távolságtételezést dolgoz ki, hiszen szembefordul az eltárgyiasítással, mely a szubjektum és objektum (tudat és lét) szféráinak mint merőben különböző természetű két világnak a szétválasztását, el-távolítását feltételezi. A modern távolság legfennebb áthidalható (mesterséges építménnyel). A hermeneutika átértékeli a távolság szakadékszerűségét és átjárhatatlanságát. A historizmus elhatároló távolságot iktat be a múlt és a jelen, a megismerő és a megismert közé. A filozófiai hermeneutika kimutatja, hogy a hagyományhoz való viszonyunk nem ilyen. Az időbeli távolság nem szakadék, amit utólag át kellene hidalni, nem elválasztó-távolságtartó, hanem olyan közeg, amelyben a történet igazi produktivitása valósul meg: kitölti a hagyománytörténet. Voltaképpen nem két különböző történeti horizontról van szó, hanem egyetlen közös tapasztalati-történeti horizontról.

A hozzátartozás mint alapstruktúra c. tanulmány több alfejezetre tagolódik. A tanulmány első felében a tartozás, összetartozás, egymáshoz tartozás, hozzátartozás kifejezések szemantikai mezőjét elemzi a szerző. A kapcsolat lehet lazább vagy szigorúbb. A hozzátartozás esetében a viszony az elsődleges, az egymáshoz tartozás és összetartozás esetében a kapcsolatba lépők előzetesen fennállnak, megvannak. A viszonyulók nem azonosak, hanem éppen különbözőek, de nem is önállóak. Egyszerre beszélhetünk hozzátartozásról és távolságról. A metafizikában a hozzátartozás a lét és igazság közötti transzcendentális viszonyt jelenti, mely az ismeretet magának a létnek egyik mozzanataként, nem pedig a szubjektum magatartásaként gondolja el. (65.) A görög hagyomány a gondolkodás és lét eredendő egymáshoz tartozásán alapul, a gondolkodás a lét egyik mozzanata, a

dialektika a dolog mozgása, melyet a gondolkodás tapasztal. Gadamer-nél az interpretátor hozzátartozik ahhoz a hagyományhoz, mellyel dolga van. Így a hozzátartozás fogalma ellentétben áll a modern tudomány módszereszményével, a szubjektum és objektum szétválasztásával, szembeállításával. A filozófiai hermeneutika a hozzátartozás struktúráját a hermeneutikai történet végbemenésének képződéseként gondolja el. A hagyomány és értelmezője közti kapcsolat beszélgetésként, a beszélgetés játékként valósul meg. Az egymáshoz tartozók e történet révén jönnek elő, nincsenek készen előtte. Gadamer a hozzátartozás struktúráját nyelvi történet alapstruktúrájaként tárja fel, és azt is megállapítja, hogy nem predikatív, hanem spekulatív (tükröződési) struktúra. A szó lényege a hozzátartozás: a megszólalásban megszólaló értelem és a kimondásban szóhoz jutó dolog hozzátartozása egymáshoz. Ugyanakkor a kimondáshoz az is hozzátartozik, ami éppen kimondatlan marad, alapként. A mondottak továbbmondhatóak új szavak keresésével. Amikor viszont módszeres pontosságú, tudományos kijelentéseket teszünk, a nyelv instrumentalizálódik: elfedődik a mondani-való végtelenbe nyúló értelemhorizontja, és ezzel megfosztjuk a kijelentést a többlet vagy másképp mondás lehetőségétől. A tanulmány következtetése az, hogy a nyelvi történetként megvalósuló hozzátartozás struktúrája univerzális ontológiai struktúra, ami minden olyasminek az egyetemes alapstruktúrája, ami megérthető, és amire a megértés egyáltalán irányulhat.

A tapasztalat végessége c. tanulmány elején a vég, határ és végesség fogalmak tisztázására kerül sor. A véggel kapcsolatos tapasztalatok mindennaposak: dolgok, folyamatok elmúlnak, lezajlanak, életek véget érnek. A szerző megvizsgálja azt a kérdést, hogy vajon a vég azonos a határral. A vizsgálódásból kiderül, hogy a vég nem azonos a határral. A határ a meglévő létezőhöz tartozik hozzá, valami a határával együtt van. Ami nem létezik, annak határa sincs. A határnál megáll egy létező kiterjedése, de nem ér véget. A határ átlépése a másiknál-való-létbe vezet, nem pedig

léttelenségbe. A vég soha nem tapasztalható meg a dologgal együtt. A dologhoz tartozik mint vége. Például egy előadásnak vannak időbeli, tematikai, szellemi/szemléletmódbeli, térbeli határai, korlátai, de minden határával együtt egyszer csak véget ér, befejeződik, nincs többé. A dolog „nincs többé”-jén mutatkozik meg a vég. A szerző szerint a vég nem lehetősége a végesnek, a vég a véges létező léttelenje, nem-létezője. A vég nem adottság, nem tapasztalható meg önmagában: valami a már-nem-tapasztalhatóságaként tapasztalható meg csupán. További kérdés: mit jelent a végesség? A tanulmány amellet érvel, hogy a végesség tapasztalatából vezetjük le magát a véget, és nem fordítva. (106–107.) Egy adott valami viszont oly módon véges, hogy még nincs vége. A végesség a létből következik, alapvető létmódként: a véges léte visszavonhatatlanul tart a keletkezéstől a vég felé. A második részben véges-végtelen, végesség-végtelenség szópárok kerülnek a vizsgálat előterébe. A végtelent nem tapasztalhatjuk, tapasztalása lehetetlen és értelmetlen. A tapasztalásban véges lények véges valamiket tapasztalnak. A harmadik részben a tapasztalat végességéről, a negyedikben a végesség tapasztalatától, az ötödikben az emberi végességről van szó. Minden tapasztalás véges aktusok formájában valósul meg. Az új tapasztalatok megszerzését az motiválja, hogy a meglévő tapasztalatok hiányosak, meghaladhatóak. (117.) A tapasztalási folyamat paradoxonáról beszél a szerző: a tapasztalat egyfelől véges, másfelől kimeríthetetlen. Hermeneutikai értelemben a végesség a tapasztalat belső meghatározottságaként tárul fel: a tapasztalat belső strukturáltsága révén véges. A végesség úgy tartozik hozzá a tapasztalathoz, hogy semmi másra (tapasztalaton kívülre, előttire) vissza nem vezethető, tehát fakticitás. A tapasztalat az embert a dolgokkal szembesíti, valamint önmagával és önnön tapasztalatával, oly módon, hogy saját végességének a tudatára ébreszti.

Az odafordulás értelme c. tanulmány bevezető részéből kiderül, hogy a filozófiai gondolkodás gyakran él a megfordítás (fogalmak, állítások, érvek logikai viszonyának megfordítási)

lehetőségével. Példákként a lét és a nyelv köré szerződő descartes-i, kanti, heideggeri „kopernikuszi” fordulatokat említi, valamint a nyelv- és kommunikációfilozófiai, hermeneutikai és dekonstrukciós szemléletváltásokat. A szerző a fordulat mibenlétere és mélyebb értelmére kérdez rá, ezt vizsgálja. Szerinte „mindenik ilyen fordulat meghatározott *oda*fordulást hordoz egy olyan problématerülethez [...], amely kívül esett addig a filozófiai érdeklődés körén, vagy az érvényes előfeltevések alapján háttérbe szorult, egyfajta »felejtési« állapotba (pl. létfelejtés, nyelvflejtés), avagy a domináns problémák árnyéka vetült rá...” A fordulat új kezdetet, másfajta megalapozást hoz magával, „a filozófiai kérdés és vizsgálódás irányváltásait eredményezi, egyszóval *produktivitást* és *feltárást* azon a területen, amelyhez *oda*-fordult”. (142.) Veress Károly tézise a továbbiakban az, hogy mélyebb lényegük és értelmük szerint a hermeneutikán kívüli fordulatok is hermeneutikaiak. „Mindenféle megfordításban és fordulatban voltaképpen *hermeneutikai* lehetőség rejlik. A *filozófiai hermeneutika* ennek a lehetőségnek a kiaknázásán, a megfordításon és a fordulaton alapul.” (143.) A tanulmány három fő irányban vizsgálja a hermeneutikai beállítódásban érvényesülő *oda*fordulás értelmét. Ezek: a pozitivitás és negativitás hagyományos viszonyának megfordulása; a belül kerülés a történezen; az önmagához való *oda*fordulás. A szerző kiemeli, hogy miközben a *fordulat* hagyományos megközelítésmódjai az *elmozdulásra/fordulásra* (az ezzel járó pozíció-, perspektíva- és környezetváltásra) helyezik a hangsúlyt, addig hermeneutikai nézőpontból a fordulat lényegét a hiányhoz, a negativitáshoz való tapasztalati *oda*-fordulás képezi. Valaminek a hiánya kell hogy tapasztalattá váljon ahhoz, hogy ez a *hiány*-tapasztalat *oda*-fordítson a létezés pozitív feltételeihez és lehetőségeihez. (145.) Az *oda*-fordulás nem egy szubjektum akarati aktusa, hanem a tapasztalati történezen való részeseülő részvétel folyamatos velejárója, egyfajta önátadás annak a létfolyamatnak, amelyben részt veszünk (legyen az játék, dialógus, megértés). „Az *oda*fordulás eszerint nem olyasmi, amivel (el)kezdődik valami. Inkább *válasz* arra, ami

történik velünk és együttmozgás ezzel a történéssel.” (151.) A megértés – Gadamer szerint – azzal kezdődik, hogy valami megszólít bennünket, maga a dolog szólal meg a megértésben. Minden értelmező magát a dolgot kell hogy érvényesíteni engedje az odaforduló-megengedő viszonyulás folytán, úgy, hogy „engedje megszólalni a minket megszólítót, és engedje érvényesülni az értelemigényét annak, amit mondani akar magáról nekünk”. (151.)

Az utolsó tanulmány, *Az igazság igénye* jelzi, hogy az igazság ügye/problémája a filozófiai hagyományban reduktív utat jár be: az emberi lét egészét átfogó problémából (praxisz és phronészis, tapasztalat, cselekvés, jó és rossz tudása) egyre inkább elméleti síkra áttevődő kérdéssé válik, egyfelől ontológiai kérdéssé, másfelől episztemológiai kérdéssé, majd a megismerés kérdéskörén belül is a megfelelés, megalapozás és ellenőrizhetőség területére szűkül. Így az igazság egyre inkább kikerül az emberi élet természetes folyamataiból, és mesterséges instrumentumként, technikaként, technológiaként csak a szakértők számára válik hozzáférhetővé. Ily módon az emberi lét és igazság elszakad egymástól. Az igazság fokozatosan elveszti emberi arculatát. A szerző rámutat, hogy a modernitás episztemológiai irányultságával szemben Heidegger az ontológiai dimenziót emeli be újra az igazság problematizálásába. Heidegger szerint ahhoz, hogy a dolognak és a megismerésnek a megegyezését be lehessen látni, a dolognak mégiscsak meg kell mutatkoznia: kilépnie az elrejtettségből az el-nem-rejtettségre. Az igazság létmódját Heidegger ebben a nyitottságban tételezi (a létezőnek a nyitottban való megnyilvánulásaként). Az igazság tehát eredendően nem az állításban honol. Rámutat igazság és szabadság (lenni-hagyás, nyitottság) lényegi összefüggésére: a kijelentés helyességeként értett igazságnak az alapja a szabadság. A tanulmány második nagy fejezete a platóni barlang hasonlatot és annak heideggeri értelmezését elemzi. Veress Károly javaslata, hogy a platóni történetet ne csak az elrejtettség fokozatai mentén vegyük szemügyre, mint ahogy Heidegger tette, hanem az elrejtetlenséggel kapcsolatba kerülő

emberi lény oldaláról is. Az átmenetek ekként az egész embernek a maga lényében való körbefordulását vázolják fel. A szerző elgondolása szerint nem a szó fizikai értelmében való kilépésről van szó, hanem a barlang átváltozásáról a benne lakó életében, minek folytán ő barlanglakóból szabad polgárrá változik át. A „maga körül” megforduló ember átváltozásáról van szó a történet folyamatában. A tanulmány negyedik részében a képzésről és az átváltozásról esik szó, a platóni neveléskoncepciók arról a másik oldaláról, miszerint a nevelés a megfordításnak, a lélek jó irányba való fordításának a művészete (a látás eleve benne van a lélekbe, csak nem jó irányba fordulva tekint). Az átváltozás hermeneutikai értelemben nem átmenetet jelent az egyik világból a másikba, hanem fordulatot, az igazsághoz való odafordulást, amely egyazon világban végbemennő új tapasztalatszerzési folyamatként valósul meg. Az átváltozó nem lép át egy másik világba, hanem az átváltozatlanból lép ki az igazságával gyarapodó tapasztalás, a képződménnyé válás létmódjába. A tanulmány vége felé a szerző amellett érvel, hogy Platón (valamint Gadamer) esetében nem az igazság mibenléte a kérdés, hanem inkább az igazsághoz vezető *emberi* utunk. A tevékeny emberi mozgatóerő az *igazság igénye*. Mivelhogy az igazság nem valami készen álló az ember számára, amely birtokba vehető lenne. De éppen ezért, „az ember résztvevő-részesülőként az igazságképződés és az igazságtörténet folyamatából nem is vonhatja ki magát.” (236.)

Az öt tanulmány központi fogalmai és a vizsgálatuk folytán megnyíló kérdések egyazon gondolati körön belül mozognak, kölcsönösen megvilágítják, magyarázzák és értelmezik egymást. Az egyes tanulmányok egy összefüggő, egységes hermeneutikai vizsgálódás fejezeteiként építik mindig tovább a gondolatmenetet. Ennélfogva az olvasó is résztvevő-jévé válhat egy olyan hermeneutikai párbeszédnek, amelynek során a felmerülő elméleti és gyakorlati kérdéseken elgondolkodva a saját szemléleti és magatartásbeli problémáira a *hermeneutikai beállítódás* felkínálta horizontban kereshet válaszokat.

Kerekes Erzsébet